

INWESTYCJE W MŁODE POKOLENIE I ZASADA RÓWNYCH SZANS W POLITYCE RODZINNEJ I EDUKACYJNEJ

Bożena Kołaczek
Instytut Pracy i Spraw Socjalnych

ROLA RODZINY W INWESTOWANIU W EDUKACJĘ MŁODEGO POKOLENIA

Inwestowanie w młode pokolenie to proces wieloletni, wynikający nie tylko z obowiązku szkolnego i konieczności posyłania dziecka do szkoły, ale również z dostrzegania przez rodziców i przez samą młodzież znaczenia wykształcenia w kształtowaniu przyszłego statusu społecznego i materialnego oraz pozycji na rynku pracy. Istnieje silne przekonanie o wartości dążeń edukacyjnych niezależnie od wieku (pokolenia), dochodu i grupy społeczno-zawodowej. Motywami zdobywania wykształcenia są: wysokie zarobki (65%), uniknięcie bezrobocia (41%), interesujący zawód (37%), łatwiejsze życie (36%) oraz niezależność, samodzielność ekonomiczna (35%) (CBOS 2004a).

Zgodnie z Konstytucją RP obowiązek nauki trwa do ukończenia 18. roku życia i państwo zapewnia bezpłatną naukę w szkołach publicznych, jednak koszty wyposażenia dziecka do szkoły publicznej lub niepublicznej ponoszą rodzice. Rozwój odpłatnego szkolnictwa niepublicznego, obok publicznego (głównie samorządowego) dla dzieci i młodzieży, rozwój odpłatnych studiów w wyższych szkołach zawodowych i na uczelniach państwowych (obok studiów nieodpłatnych), komercjalizacja, czyli wzrost opłat za usługi w przed-szkolach, wzrost liczby osób podnoszących swoje kwalifikacje w formach szkolnych i pozaszkolnych, często za znaczną opłatą – to podstawowe przyczyny wzrastającego obciążenia gospodarstw domowych wydatkami na edukację.

W tabelach zaprezentowano poziom wydatków w zł, ponieważ odsetek wydatków na edukację w relacji do wydatków ogółem wynosi przeciętnie 1,4% i waha się od 0,4% w gospodarstwach emerytów i rencistów do 1,1% w gospodarstwach rolników, 1,9% – w gospodarstwach pracowników i 2,2% – w gospodarstwach

pracujących na własny rachunek. Nie są to więc wielkości statystycznie istotne.

Jeśli natomiast analizować gospodarstwa domowe z osobą/osobami uczącymi się i studiującymi, to okazuje się, że wydatki te są bardziej istotne w budżetach gospodarstw domowych niż wynikałoby to z przeciętnych wydatków odnoszonych do ogółu gospodarstw domowych. Przy tym wydatki edukacyjne ujmowane w statystyce GUS obejmują: książki i wydawnictwa do nauki, przybory i materiały związane z nauką szkolną, inne wydatki związane z nauką pozaszkolną, opłaty za przedszkola.

Według wstępnego rozpoznania, opłaty za opiekę nad dzieckiem w przedszkolu wahają się od 200 zł do 400 zł miesięcznie i stanowią około 13%–26% przeciętnego wynagrodzenia netto.

W szkołach publicznych samorządowych stopnia podstawowego, gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego nauka jest bezpłatna, ale rodzice ponoszą opłaty za komitet rodzicielski, korzystanie z wycieczek szkolnych i imprez kulturalnych, a także za zajęcia wykraczające poza minimum programowe, przy tym w odniesieniu do dzieci z rodzin biednych wprowadzono różne formy wsparcia (np. finansowanie dodatkowych zajęć). Na wydatki szkolne rodzice przeznaczają około 30 zł do 45 zł miesięcznie na jedno dziecko (CBOS 2002).

W rodzinach, których dzieci uczą się w szkołach niepublicznych (prywatnych, organizacji społecznych i wyznaniowych), podstawowe wydatki to opłaty czesnego zróżnicowane zależnie od szczebla szkolnictwa i organu prowadzącego (por. GUS 2003). Przeciętnie wahają się one od 300 zł do 500 zł miesięcznie, czyli stanowią około 18%–30% przeciętnego wynagrodzenia netto w gospodarce. Znaczącym obciążeniem dla gospodarstw domowych są opłaty za studia, sięgające od około 200 zł do 800 zł miesięcznie (Kołaczek 2004).

Największe obciążenie dla gospodarstw domowych z uczącymi się stanowią wydatki na początku roku szkolnego/akademickiego, związane z zapewnieniem tzw. wyprawki szkolnej, czyli zakupu podręczników, zeszytów, innych przyborów szkolnych oraz stroju szkolnego wraz z obuwiem. Poziom tych

wydatków zależy od liczby dzieci w rodzinie, od wieku dziecka i szczebla szkolnictwa (CBOS 2002, 2005)¹. W latach 1997–2005 koszty wyprawienia jednego dziecka do szkoły to przeciętnie około 32%–35% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia netto.

Tabela 1. Wydatki rodziców na dzieci w wieku szkolnym w związku z rozpoczęciem roku szkolnego 2001–2005

Liczba dzieci w wieku szkolnym na utrzymaniu rodziny	2001	2002	2003	2004	2005
	średnie wydatki na wszystkie dzieci				
1	493	517	511	505	550
2	770	901	826	872	863
3 i więcej	1104	1217	1067	1289	1237
Ogółem	669	744	697	725	755
w przeliczeniu na jedno dziecko					
1	493	517	511	505	550
2	385	451	413	436	432
3 i więcej	327	382	334	390	366
Ogółem	435	475	452	468	483
Przeciętne wydatki na jedno dziecko w relacji do przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia netto w %	32,7 (netto 1329,3* brutto 2045,1)	34,8 (1363,6 2097,8)	31,8 (1420,3 2185,0)	31,7 (1477,7 2273,4)	31,2 (1547,6 2381,0)

* Przeciętne wynagrodzenie netto przyjęto jako 65% przeciętnego wynagrodzenia brutto; w nawiasach podano obie wielkości w zł.
Źródło: CBOS 2005, Rocznik Statystyczny GUS 2002, 2003, 2004, „Biuletyn Statystyczny” GUS 2006, nr 7 oraz obliczenia własne.

WPŁYW ZRÓŻNICOWANIA SYTUACJI RODZIN NA SZANSE EDUKACYJNE MŁODEGO POKOLENIA

Współczesna polityka społeczna państwa uwzględnia zasadę stwarzania równych szans czy wyrównywania szans dla tych, którzy mają utrudniony dostęp do nauki lub którym szczególnie trudno o sukces w procesie uczenia się. Szanse edukacyjne trzeba wyrównywać bez względu na to, czy przyczyny trudności mają charakter zdrowotny, społeczno-kulturowy czy materialny (Janowski 1996). *Oznacza to rozbudowę opiekuńczej i wychowawczej funkcji szkoły oraz szczególną koordynację działań opiekuńczo-wychowawczych różnych placówek i organizacji pozarządowych tym się zajmujących* (tamże, s. 13). Niezależnie od tego, należy obejmować opieką dzieci szczególnie uzdolnione.

Zasada równości szans wyrasta z idei sprawiedliwości społecznej i jest odpowiedzią na realne procesy, stanowiące wynik przyjęcia gospodarki konkurencyjnej i mechanizmu rynkowego za najbardziej efektywny instrument alokacji zasobów (por. Borkowska 1999, s. 20). Państwo opiekuńcze welfare state troszczy się, by żaden obywatel nie żył poniżej określonego, godziwego poziomu życia. Brak akceptacji dla nierówności społecznych i dążenie do ich wyrównywania implikuje istnienie sprawiedliwości społecznej (Borkowska 1999, s. 21; Kwieciński 2003, s. 3; Frąckiewicz, Rączaszek 2004). „Równe szanse edukacyjne” czy „zasada równości” w dostępie do kształcenia oznaczają:

1) *otwarty dostęp każdego do najwyższych elit, osiągnięć i pozycji poprzez równe prawo dostępu do najwyższych szczebli edukacyjnych i najwyższej jakości edukacji* (Kwieciński 2003, s. 4);

2) realizację zasady, żeby na *najwyższe poziomy kształcenia, a także na najwyższe kierunki dostawali się uczniowie w odpowiednich proporcjach ze wszystkich środowisk, niezależnie od pochodzenia społecznego i miejsca zamieszkania* (Białecki 1997, s. 5; Rek, Woźniak 2005, s. 137).

Jak pisze Z. Kwieciński: *Obowiązkiem państwa, elit politycznych i wszystkich podmiotów edukacyjnych jest organizowanie oświaty powszechnej i równo dostępnej dla wszystkich, niezależnie od położenia wyjściowego rodziny, niezależnie więc od poziomu wykształcenia, pozycji społeczno-zawodowej rodziców, ich zamożności i miejsca zamieszkania. Bowiem różnicowanie „startu” edukacyjnego, jego przebiegu i rezultatu w wielkiej mierze nie jest zawinione przez jednostkę, lecz przez okoliczności przez nią zastane (geny, rodzina, typ środowiska socjalizacji i inkulturacji* (2003, s. 4).

Równość szans w definicjach polityki społecznej sformułowana jest jako cel tejże polityki: *polityka społeczna jako działalność państwa, samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych, której celem jest wyrównywanie drastycznych różnic społecznych między obywatelami, dawanie im równych szans, asekurowanie ich przed skutkami ryzyka socjalnego* (Auleytner 2003, s. 47, 51; 2005, s. 101).

Z powyższego wynikają dwa podstawowe cele społeczne systemu edukacji, a mianowicie:

1) zapewnienie merytokratycznej selekcji, a więc wykształcenie i przygotowanie jednostek do pełnienia w przyszłości ról zawodowych;

2) realizacja zasady równości w dostępie do wykształcenia – przez co rozumie się, że system szkolny ma zapewnić sprawiedliwy dostęp do nauki na wszystkich szczeblach edukacji poprzez równość szans dla wszystkich dzieci i młodzieży niezależnie od pochodzenia, statusu społecznego rodziców czy miejsca zamieszkania.

Osiągnięcie pierwszego z powyższych celów oznacza przygotowanie odpowiednio wysoko wykwalifikowanych kandydatów do pracy, dobrze przygotowanych do wykonywania swojego zawodu. Z punktu widzenia tego celu wykształcenie jest dobrem inwestycyjnym. Zarówno z perspektywy indywidualnej, jak i zbiorowej – społeczeństwa i gospodarki – kształcenie oznacza coraz bardziej wydatki na inwestycje i sposób na osiągnięcie wysokiej pozycji zawodowej i społecznej.

Traktowanie wiedzy i umiejętności oraz edukacji w kategoriach inwestycji i kapitału, a nie konsumpcji, związane jest z badaniami między innymi takich autorów, jak: G. Becker (1964), T.W. Schultz (1971), J. Mincer (1974), T.P. Schultz (1988), R. Barro (1993) (za: Liberda 2005). Z badań tych wynika generalnie, że wysokie inwestycje w dzieci – w ich utrzymanie, wychowanie, wykształcenie i w zdrowie powodują obniżenie bieżącej konsumpcji, co z kolei wpływa na zmniejszanie liczby posiadanych dzieci na rzecz „jakości dzieci” (dobrze odżywionych, zdrowych, wysoko wykształconych). Czynnikiemami wpływającymi na poziom inwestycji w młode pokolenie, a tym samym na jakość dzieci są dochody rodziny, wykształcenie rodziców, liczba dzieci w rodzinie, różnice wieku między dziećmi i kolejność urodzeń (Leibowitz 1977 za: Balcerzak-Paradowska 2004).

W naukach społecznych powstała kategoria „edukacja bez granic” oznaczająca, że każdy (bez względu na swoje położenie materialne, wyznawaną religię, rasę czy płeć) ma prawo określić własną ścieżkę kształcenia od dziecka po późną starość i to prawo realizować bez ograniczeń ze strony państwa (Auleytner 2001).

W teoriach ekonomicznych i w badaniach socjologicznych udowodniono, że różnice w pochodzeniu i statusie rodzin prowadzą do różnych szans uzyskania odpowiedniej „jakości” (określenie G. Beckera) przez młode pokolenie, co ogranicza mobilność społeczną, sprzyjając dziedziczeniu pozycji społeczno-ekonomicznej (Golinowska 1994; Domański 2000; Domański 2004).

Na nierówność szans dzieci i młodzieży w dostępie do edukacji w Polsce wskazuje zróżnicowanie wydatków na ten cel, uczestnictwo w odpłatnych zajęciach oraz pobieranie nauki w szkołach niepublicznych. Poziom wydatków rodzin na edukację koreluje ze statusem społeczno-ekonomicznym rodziny pochodzenia, z poziomem wykształcenia rodziców, zamożnością mierzona poziomem dochodów oraz z miejscem zamieszkania, w szczególności w podziale na duże miasta i małe miasto oraz wieś. Najwięcej na edukację wydają gospodarstwa pracujących na własny rachunek: około 50% więcej niż gospodarstwa pracownicze i dwukrotnie więcej niż przeciętnie ogół gospodarstw domowych w Polsce. Im wyższy poziom wykształcenia rodziców, im wyższe dochody rodziny, tym więcej inwestuje się w edukację (CBOS 2002, 2004, 2005; *Diagnoza społeczna* 2000, 2003).

Silny wpływ statusu rodziny (grupa społeczno-ekonomiczna, kategoria gospodarstwa domowego, dochody i wykształcenie rodziców) ujawnia się w odniesieniu do zapewnienia odpłatnych zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych. Zapewniają je dzieciom przede wszystkim osoby lepiej wykształcone i zamożne (CBOS 2005)². Jednak najbardziej widoczny wpływ statusu rodziny na poziom inwestycji w młode pokolenie dotyczy pobierania nauki odpłatnej w szkołach niepublicznych i płatnych studiach wyższych (por. tabele).

Tabela 2. *Przeciętne miesięczne wydatki na edukację na osobę w gospodarstwie domowym z osobami uczącymi się lub studiującymi w 2004 r.*

Wydatki	Ogółem	Gospodarstwa domowe wg liczby osób uczących się lub studiujących		
		1	2	3 lub więcej
Ogółem				
Wydatki ogółem	587,8	690,1	570,1	410,0
w tym na edukację	24,3	27,7	26,8	18,3
Gospodarstwa z osobami uczącymi się w szkole średniej, policealnej lub studiującymi w szkole wyższej				
Wydatki ogółem	661,0	682,5	620,2	549,7
w tym na edukację	32,4	32,3	38,2	29,9
Gospodarstwa z osobami studiującymi w szkole wyższej				
Wydatki ogółem	815,1	819,8	793,7	757,1
w tym na edukację	52,2	52,4	53,0	38,8

Źródło: GUS 2005a oraz obliczenia własne.

Tabela 3. *Przeciętne miesięczne wydatki na edukację na osobę w gospodarstwie domowym z osobami uczącymi się lub studiującymi w szkołach niepublicznych w 2004 r.*

Wydatki	Ogółem	Gospodarstwa domowe wg liczby osób uczących się lub studiujących		
		1	2	3 lub więcej
Ogółem				
Wydatki ogółem	863,0	866,2	831,6	781,6
w tym na edukację	82,1	81,3	91,1	53,3
Gospodarstwa z osobami uczącymi się w szkole średniej, policealnej lub studiującymi w szkole wyższej				
Wydatki ogółem	830,6	894,4	739,5	667,4
w tym na edukację	76,8	115,0	17,9	1,6
Gospodarstwa z osobami studiującymi w szkole wyższej				
Wydatki ogółem	913,1	929,5	846,3	788,5
w tym na edukację	88,8	102,0	32,1	5,3

Źródło: Jak w tab. 2.

Rozwój szkolnictwa niepublicznego, niepaństwowego (i nie-samorządowego), uznawany jest za szansę, ale i zagrożenie dla polskiego systemu edukacyjnego. Jak pisze H. Bednarska (2000): *Szkolnictwo niepaństwowe, nazywane także szkolnictwem społecznym, niepublicznym czy alternatywnym jest niewątpliwie szansą na rozszerzenie oferty edukacyjnej i poprzez działanie czynnika konkurencji – na podniesienie jego poziomu i efektywności.* Jednak odpłatne nauczanie w szkołach niepublicznych ma niekorzystny wpływ na skład społeczny uczniów. Z badań M. Zahorskiej-Bugaj i Z. Sawińskiego wynika, że do szkół tych uczęszczają przede wszystkim dzieci z rodzin zamożnych, w tym właściciele firm prywatnych, lekarzy, prawników i innych wolnych zawodów. Wśród rodziców przeważają osoby z wyższym wykształceniem. Bardzo mało jest dzieci robotników (około 9%), a prawie w ogóle nie ma dzieci chłopskich. Zjawisko elitarności szkół niepublicznych jest bardziej widoczne w środowisku małomiasteczkowym niż w dużych miastach (za: Bednarska 2000).

Tabela 4. *Przeciętne miesięczne wydatki na edukację na osobę w gospodarstwach z osobami uczącymi się lub studiującymi w 2004 r. wg grup społeczno-ekonomicznych*

Grupa gospodarstwa domowego	Ogółem	Gospodarstwa domowe wg liczby osób uczących się lub studiujących		
		1	2	3 lub więcej
Pracownicy	28,6	32,9	27,4	20,2
Pracownicy użytkujący gospodarstwo rolne	17,2	14,1	20,6	16,7
Rolnicy	13,6	13,7	13,3	13,7
Pracujący na własny rachunek	33,9	37,0	30,6	34,0
Emercy i renciści	17,0	20,8	13,6	11,3
Utrzymujący się z niezarobkowych źródeł	18,7	24,4	15,7	12,3

Źródło: Jak w tab. 2.

Tabela 5. *Przeciętne miesięczne wydatki na edukację na osobę w gospodarstwie domowym z osobami uczącymi się lub studiującymi w 2004 r. wg klasy miejscowości zamieszkania*

Klasa miejscowości wg liczby mieszkańców	Ogółem	Gospodarstwa domowe wg liczby osób uczących się lub studiujących		
		1	2	3 lub więcej
Wieś	15,0	15,3	15,7	13,9
Miasto do 20 tys.	23,4	26,1	21,7	21,1
Miasto powyżej 20 tys. do 100 tys.	26,8	30,7	26,0	18,0
Miasto powyżej 100 do 200 tys.	26,7	30,5	24,7	19,5
Miasto powyżej 200 do 500 tys.	26,1	26,9	26,9	21,3
Miasto powyżej 500 tys.	52,2	54,4	49,2	49,3

Źródło: Jak w tab. 2.

Tabela 6. *Przeciętne miesięczne wydatki na edukację na osobę w gospodarstwie domowym z osobami uczącymi się lub studiującymi w 2004 r. wg miesięcznego dochodu na osobę*

Dochód w zł	Ogółem	Gospodarstwa domowe wg liczby osób uczących się lub studiujących		
		1	2	3 lub więcej
Do 200	6,7	9,4	6,0	5,6
200,01–550	12,2	10,7	12,1	14,2
550,01–1100	29,1	26,7	31,7	31,7
1100,01 i więcej	76,2	75,4	72,4	80,9

Źródło: Jak w tab. 2.

Niwelowanie, a raczej ograniczanie wpływu pochodzenia i statusu rodziny na szanse edukacyjne młodego pokolenia następuje poprzez wyrównawczy system pozarodzinnych instytucji inwestycji w człowieka, przede wszystkim zaś poprzez (Koźłaczek, 2004):

1) powszechną terytorialnie i ekonomicznie dostępność placówek szkolnictwa;

2) wyrównane warunki funkcjonowania szkolnictwa, umożliwiające istnienie w miarę jednolitego poziomu dostarczanych usług oświatowych, a tym samym stwarzające równość szans rozwoju młodej generacji;

3) system świadczeń rzeczowych i pieniężnych oraz ulg podatkowych i innych mechanizmów ekonomicznego wsparcia dla rodzin kształcących dzieci;

4) system materialnej i instytucjonalnej pomocy dla uczniów i studentów w formie stypendiów, pożyczek;

5) system dotacji i subwencji państwa dla szkół w celu zmniejszenia udziału rodziny w kosztach nauki, pozwalających dzieciom i młodzieży kształcić się niezależnie od kulturowego i materialnego położenia ich rodzin.

SYSTEM ŚWIADCZEŃ DLA RODZIN KSZTAŁCĄCYCH DZIECI JAKO INSTRUMENT WYRÓWNAWCZY POLITYKI RODZINNEJ W DOSTĘPIE DO EDUKACJI

Wydatki rodzin na kształcenie dzieci i młodzieży mają częściowo rekompensować świadczenia rodzinne. Wprowadzony od 1 maja 2004 r. system świadczeń rodzinnych można uznać za istotny instrument polityki rodzinnej państwa na rzecz zapewnienia równych szans w dostępie do kształcenia. Warunkiem niezbędnym bowiem uzyskania prawa do zasiłku rodzinnego i dodatków do niego jest dochód na osobę w rodzinie.

Zasiłek rodzinny to świadczenie o charakterze selektywnym, skierowane do najmniej zamożnych rodzin, których dochód nie przekracza 504 zł na osobę, co odpowiada wysokości progu wsparcia dochodowego rodzin w przeliczeniu na jedną osobę. Ze względu na dodatkowe koszty utrzymania dziecka ponoszone w związku z jego niepełnosprawnością w przypadku rodziny z niepełnosprawnym dzieckiem próg dochodowy jest odpowiednio wyższy i wynosi 583 zł. Na charakter zasiłku rodzinnego jako instrumentu realizacji równych szans w dostępie do nauki może wskazywać ustanowiony wiek dziecka, na które przysługuje to świadczenie. Wiek jako kryterium przyznania świadczenia wiąże się nie tylko z okresem pozostawania dziecka na utrzymaniu rodziców do czasu osiągnięcia pełnoletniości, ale i z okresem pobierania nauki. Zasiłek rodzinny przysługuje bowiem do czasu ukończenia przez dziecko: 18. roku życia lub do ukończenia nauki w szkole, jednak nie dłużej niż do ukończenia 21. roku życia bądź do ukończenia 24. roku życia, jeżeli kontynuuje ono naukę w szkole lub w szkole wyższej i posiada orzeczenie o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności.

W okresie maj 2004–sierpień 2006 utrzymano zróżnicowanie wysokości zasiłku według liczby dzieci; wynosił on 43 zł na pierwsze i drugie dziecko, 53 zł na trzecie dziecko i 66 zł na czwarte i kolejne dziecko. Od 1 września 2006 r. wysokość zasiłku rodzinnego została zróżnicowana zależnie od wieku dziecka, przy czym wyodrębniono trzy kategorie wiekowe dzieci, a mianowicie:

- 1) w wieku przedszkolnym do ukończenia 5. roku życia – 48 zł,
- 2) w wieku szkolnym od 6. do ukończenia 18. roku życia jako wieku spełniania obowiązku szkolnego i osiągnięcia pełnoletniości – 64 zł,
- 3) w wieku dalszej nauki i studiowania powyżej 18. roku życia do ukończenia 24. roku życia – 68 zł.

Zasiłek rodzinny ma zatem wspierać rodziny uboższe z dziećmi na utrzymaniu, zwłaszcza z dziećmi uczącymi się i studium.

Rodzynom spełniającym kryterium dochodowe i kształcącym dzieci przysługują do zasiłku rodzinnego dodatki. W szczególności jest to dodatek jednorazowy z tytułu rozpoczęcia roku szkolnego na częściowe pokrycie zwiększonych wydatków z tym związanych (zakup podręczników, zeszytów, przyborów szkolnych), wypłacany we wrześniu każdego roku w wysokości 100 zł (wrzesień 2006; w latach 2004 i 2005 – 90 zł). Dodatek jest przyznawany

na każde dziecko rozpoczynające rok szkolny, od pierwszej klasy szkoły podstawowej do ostatniej klasy szkoły policealnej, jeśli dziecko nie przekroczy 21. roku życia. Jego wartość stanowi 18% przeciętnych wydatków rodzin w przeliczeniu na jedno dziecko, poniesionych w związku z rozpoczęciem roku szkolnego (por. tab.1).

Wyrównywaniu szans edukacyjnych dzieci z rodzin o niskich dochodach służy również dodatek z tytułu podjęcia nauki poza miejscem zamieszkania. To świadczenie ma służyć rekompensowaniu zwiększonych kosztów związanych z nauką: z tytułu zamieszkania w internacie, bursie, na stacji (od września 2006 r. dodatek wynosi 90 zł miesięcznie) oraz dodatek z tytułu dojazdów do szkoły (w wysokości 50 zł). Świadczenia te przysługują przez 10 miesięcy w roku w czasie pobierania nauki w szkole.

Wspieraniu rodzin kształcących dzieci niepełnosprawne służy dodatek z tytułu kształcenia i rehabilitacji dziecka. Już sama nazwa wskazuje na cel jego wprowadzenia i wypłacania. Przysługuje rodzicom dziecka albo osobie uczącej się na pokrycie zwiększonych kosztów związanych z rehabilitacją lub kształceniem dziecka w wieku:

- 1) do ukończenia 5. roku życia w wysokości 60 zł,
- 2) powyżej 5. roku życia do ukończenia 24. roku życia w wysokości 80 zł³ (przy spełnieniu warunku, że dziecko w wieku do 16. roku życia posiada orzeczenie o niepełnosprawności, a dziecko w wieku powyżej 16. roku życia – orzeczenie o umiarkowanym albo znacznym stopniu niepełnosprawności).

W I półroczu 2005 r. liczba wypłacanych zasiłków rodzinnych (tym samym liczbą dzieci, na które przyznano zasiłki) na częściową rekompensatę kosztów utrzymania dziecka wynosiła przeciętnie miesięcznie 5423,1 tys. osób (dane MPIPS) przy ogólnej liczbie dzieci do lat 24 pozostających na utrzymaniu wynoszącej 10 808,7 tys. oraz przy liczbie 8776,4 tys. uczniów i studentów pobierających w tym okresie naukę w szkołach dla dzieci i młodzieży (Rocznik Statystyczny GUS 2006). W tym samym czasie dodatek z tytułu podjęcia przez dziecko nauki poza miejscem zamieszkania wypłacano przeciętnie miesięcznie dla około 606,9 tys. dzieci, natomiast dodatek z tytułu kształcenia i rehabilitacji dla 282,8 tys. dzieci niepełnosprawnych.

Znaczenie zasiłków rodzinnych w dochodach rodzin z dziećmi można zobrazować poprzez udział tych świadczeń w hipotetycznych dochodach kilku wybranych typów rodzin z dziećmi w wieku przedszkolnym i szkolnym. Przyjęto dochód na osobę w rodzinie w wysokości 500 zł – bliski górnemu progowi dochodu uprawniającego do świadczeń oraz 300 zł – bliski minimum egzystencji w rodzinach z dziećmi.

Im rodzina biedniejsza, tym wyższy udział świadczeń rodzinnych w dochodzie ogółem. W największym stopniu zasiłki rodzinne oraz dodatki do zasiłków uzupełniają dochody (rekompensują wydatki) w rodzinach osób samotnie wychowujących dzieci oraz w rodzinach z niepełnosprawnym dzieckiem.

Polityka rodzinna i edukacyjna jest ukierunkowana również na wsparcie dla kształcącej się młodzieży wychowującej się poza rodziną naturalną. Z pomocą bowiem dla rodzin kształcących dzieci i dla samych osób uczących się wiąże się pomoc dla sierot biologicznych i społecznych. Osobom, które osiągnęły pełnoletniość w rodzinie zastępczej, opuszczającym placówkę opiekuńczo-wychowawczą i kontynuującym naukę w gimnazjum, w szkole ponadgimnazjalnej lub w szkole wyższej, przysługuje pomoc pieniężna na kontynuowanie nauki. Od 1 września 2006 r. wynosi ona miesięcznie 512 zł. Wypłacana jest co miesiąc osobie uczącej się samodzielnie gospodarującej, jeśli jej dochód nie przekracza 200% kwoty kryterium dochodowego dla osoby samotnie gospodarującej, określonej w Ustawie o pomocy społecznej (od 1 IX 2006 r. – 477 zł) lub kwoty dochodu rodziny, w której osoba ta pozostaje, nieprzekraczającej 200% kwoty kryterium dochodowego na osobę w rodzinie (od 1 IX 2006 r. – 351 zł)⁴.

Tabela 7. Udział dochodu ze świadczeń rodzinnych w dochodach ogółem rodzin z dziećmi w wieku przedszkolnym i szkolnym

Typ rodziny	Udział dochodów ze świadczeń rodzinnych w dochodach ogółem	
	dochód na osobę 500 zł	dochód na osobę 300 zł
Małżeństwo z jednym dzieckiem w wieku przedszkolnym	3,1% (do dochodów dodano zasiłek rodzinny 48 zł)	5,1%
Małżeństwo z dwójką dzieci (młodsze w wieku przedszkolnym i starsze w wieku szkolnym)	5,3% (do dochodów dodano zasiłki rodzinne 48 zł i 64 zł)	8,5%
Małżeństwo z dwójką dzieci w wieku szkolnym (jedno poniżej 18 lat, drugie w wieku powyżej 18 lat)	6,2% (do dochodów dodano zasiłki rodzinne 64 zł i 68 zł)	9,9%
Małżeństwo z trójką dzieci w wieku szkolnym poniżej 18. roku życia	9,8% (do dochodów dodano trzy zasiłki rodzinne 64 zł i dodatek do zasiłku rodzinnego z tytułu wielodzietności na trzecie dziecko 80 zł)	15,3%
Samotna matka z dzieckiem w wieku szkolnym	19% (do dochodów dodano zasiłek rodzinny 64 zł i dodatek do zasiłku rodzinnego z tytułu samotnego wychowywania dziecka 170 zł)	28,1%
Małżeństwo z dzieckiem niepełnosprawnym w wieku szkolnym	16,5% (do dochodów dodano zasiłek rodzinny 64 zł, dodatek z tytułu kształcenia i rehabilitacji 80 zł i zasiłek pielęgnacyjny 153 zł)	24,8%

Źródło: obliczenia własne.

O ile system świadczeń rodzinnych przybierał w ostatnich latach charakter proedukacyjny, mający na celu w szczególności wspieranie rodzin z dziećmi uczącymi się i studiującymi, o tyle system podatków od dochodów osobistych taki charakter stopniowo tracił. W 2001 r. zniesiono ulgi dla rodziców opłacających czesne za naukę w szkołach niepublicznych. Co prawda, prawo do ulgi przysługujące rodzicom posyłającym dzieci do szkół niepublicznych traktowano nie tyle jako przywilej dla tej kategorii podatników, zwykle ponadprzeciętnie zamożnych, ale raczej jako formę zachęty do korzystania z nauki w szkołach niepublicznych i jako formę wsparcia rozwoju szkolnictwa niepublicznego.

Od 2004 r. zniesiono ulgę z tytułu nauki w szkole wyższej oraz ulgę dla rodziców, których dzieci dojeżdżały do szkół zamiejscowych publicznych i niepublicznych podstawowych i ponadpodstawowych.

Zatem system podatków od dochodów osobistych nie zawiera elementów proedukacyjnych. Utracił też swoje wcześniejsze znaczenie wspierania inwestycji rodzin w kształcenie dzieci i młodzieży poprzez częściowy zwrot poniesionych nakładów w formie ulg w podatku dochodowym.

SYSTEM POMOCY DLA UCZNIÓW I STUDENTÓW JAKO WYRÓWNAWCZY INSTRUMENT POLITYKI EDUKACYJNEJ W DOSTĘPIE DO EDUKACJI

Niwelowaniu różnic w szansach dostępu do edukacji dla dzieci i młodzieży, wynikających ze zróżnicowanej sytuacji rodzin, służą stypendia i zapomogi dla uczniów oraz stypendia, zapomogi i pożyczki dla studentów.

Zgodnie z zakładanymi przez ustawodawcę celami, system oświaty ma zapewnić w szczególności opiekę uczniom pozostającym w trudnej sytuacji materialnej i życiowej⁵. Uczniom przysługuje prawo do pomocy materialnej ze środków przeznaczonych na ten cel w budżecie państwa lub w budżecie samorządu terytorialnego.

Podstawowe formy pomocy materialnej dla uczniów to:

1) stypendium szkolne wypłacane co miesiąc przez okres roku szkolnego, które przysługuje uczniowi z rodziny o niskim dochodzie nie przekraczającym 316 zł na osobę miesięcznie. Jego wysokość waha się od 44,80 zł do 112 zł. W ramach stypendium uczeń może ubiegać się o całkowite lub częściowe pokrycie kosztów udziału w dodatkowych zajęciach edukacyjnych (forma pieniężna stypendium) oraz o pomoc rzeczową na zakup podręczników czy przyborów szkolnych;

2) zasiłek szkolny przeznaczony na pomoc okresową dla uczniów, którzy znaleźli się w trudnej sytuacji materialnej spowodowanej zdarzeniem losowym. Zasiłek może być przyznany (podobnie jak stypendium szkolne) w formie pieniężnej na pokrycie wydatków związanych z nauką lub w formie rzeczowej. Zasiłek

losowy uczeń może otrzymać raz lub kilka razy w roku; jego wysokość to pięciokrotność zasiłku rodzinnego, czyli 280 zł.

3) stypendium za wyniki szkolne;

4) stypendium Prezesa Rady Ministrów za szczególne osiągnięcia szkolne;

5) stypendium Ministra Edukacji Narodowej.

W roku szkolnym 2006/2007 obowiązuje kilka programów rządowych mających na celu wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży. W ramach programu Pomoc państwa w zakresie dożywiania, dzieci w przedszkolach oraz uczniowie szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych z rodzin biednych, w których dochód na osobę nie przekracza 150% kryterium dochodowego w Ustawie o pomocy społecznej, otrzymują bezpłatne posiłki w szkole. Jeśli zaś dochód przekracza ustalone kryterium to posiłki są częściowo odpłatne⁶.

Największa liczba dzieci korzysta z jednego ciepłego posiłku w ciągu dnia – blisko 3 mln 450 tys., z dwóch posiłków – blisko 214 tys. dzieci, a z trzech – około 71 tys. Najbardziej rozpowszechnioną formą posiłku jest obiad, składający się zazwyczaj z trzech dań. Korzysta z niego ponad 316 tys. dzieci, w tym 161,4 tys. dzieci w szkołach podstawowych, 84,7 tys. w gimnazjach oraz 40,4 tys. dzieci uczęszczających do przedszkoli lub oddziałów przedszkolnych w szkołach (dane MEN z sierpnia 2006 r.).

Od 2002 r. realizowany jest program rządowy *Wyprawka szkolna*, w ramach którego dzieci z najuboższych rodzin, rozpoczynające naukę w pierwszej klasie szkoły podstawowej, otrzymują w szkole bezpłatnie komplet podręczników. Od początku funkcjonowania programu do roku szkolnego 2005/2006 darmowe podręczniki otrzymało blisko 540 tys. pierwszoklasistów. W roku szkolnym 2006/2007 taką formą pomocy miało zostać objętych co najmniej 91 tys. uczniów. Program jest realizowany przez gminy i szkoły podstawowe⁷.

W latach 1998–2005 specjalną pomoc skierowano do dzieci uczących się pochodzących z rodzin byłych pracowników państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej, które w okresie transformacji szczególnie dotknęły problemy ubóstwa⁸. Agencja Nieruchomości Rolnych wypłacała w ciągu roku szkolnego stypendia uczniom podejmującym naukę w publicznych szkołach średnich lub ponadgimnazjalnych, umożliwiających uzyskanie świadectwa dojrzałości, jeżeli uczniowie ci spełniali następujące warunki:

1) pochodzili z rodzin byłych pracowników PGR zatrudnionych przez okres co najmniej trzech lat,

2) dochód rodziny nie przekraczał 532 zł na osobę,

3) zamieszkiwali na terenach wiejskich i w miastach do 20 tys. mieszkańców.

Stypendium wynosiło początkowo 250 zł miesięcznie, a w ostatnim 2005 r. – 200 zł (wypłata stypendiów przyznanych na rok szkolny 2004/05). W 2005 r. stypendium wypłacane przez Agencję Nieruchomości Rolnych pobierało około 48 tys. osób.

Natomiast od 2006 r. obowiązuje *Rządowy program wyrównywania szans edukacyjnych uczniów pochodzących z rodzin byłych pracowników państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej na lata 2006–2008*. Obecnie warunki uzyskania stypendium są następujące:

1) posiadanie statusu ucznia publicznej lub niepublicznej szkoły ponadgimnazjalnej, umożliwiającej uzyskanie świadectwa dojrzałości,

2) zamieszkiwanie na wsi, w mieście do 5 tys. mieszkańców albo do 20 tys. mieszkańców, w którym nie ma publicznej szkoły ponadgimnazjalnej,

3) dochód na osobę w rodzinie nie może przekroczyć 504 zł (tak jak w Ustawie o świadczeniach rodzinnych).

Przewidywano, że w roku szkolnym 2006/2007 stypendium specjalne w wysokości 200 zł będzie otrzymywać około 35 tys. osób. Stypendium jest przeznaczone na całkowite lub częściowe pokrycie wydatków związanych z edukacją, w szczególności:

a) wyżywienia w stołówce szkolnej, specjalnym ośrodku szkolno-wychowawczym, internacie, bursie;

b) zakwaterowania w internacie, bursie lub kwaterze prywatnej;

c) dojazdów do szkoły;

d) zakupu podręczników i pomocy szkolnych;

e) zakupu niezbędnej odzieży i obuwia;

f) nauki języków obcych i innych zajęć szkolnych oraz wycieczek szkolnych.

Stypendium może być udzielone w formie bezpośredniego pokrycia wydatków związanych z edukacją lub w formie pieniężnej po udokumentowaniu poniesionych wydatków. Część stypendium uczeń może otrzymać w formie kieszonkowego – maksymalnie do 50 zł miesięcznie.

Ponadto, w 2006 r. w ramach nowego programu rządowego mającego na celu wspieranie powstawania i realizacji regionalnych i lokalnych programów wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży pt. *Aktywizacja i wspieranie jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych w zakresie udzielania uczniom pomocy materialnej o charakterze edukacyjnym* zaistniała pomoc środowiska lokalnego dla dzieci z rodzin ubogich w formie pomocy stypendialnej, dodatkowych bezpłatnych zajęć rozwijających wiedzę, umiejętności, zdolności. Program ten ustanawia pomoc państwa w celu rozszerzenia i kontynuacji podejmowanych wcześniej działań samorządów⁹ i organizacji pozarządowych, które od kilku lat wspierają młodzież utalentowaną z biednych środowisk.

System pomocy stypendialnej dla studentów obejmuje: stypendium socjalne, stypendium za wyniki w nauce, stypendium mieszkaniowe, stypendium na wyżywienie, stypendium specjalne dla osób niepełnosprawnych. Wielkość pomocy jest ustanawiana przez władze uczelni, a łączna jej wysokość nie może przekroczyć 90% wynagrodzenia zasadniczego asystenta¹⁰.

Natomiast odrębną, szczególną formą pomocy państwa dla studentów są pożyczki studenckie, wprowadzone od roku akademickiego 1998/1999. Kwota pożyczki nie może przekroczyć 6-krotności przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia. Udzielana jest na okres studiów, ale nie dłużej niż na 6 lat. W roku akademickim 2002/2003 rata pożyczki wynosiła 450 zł miesięcznie, a w roku 2005/06 – 600 zł¹¹. Pożyczka może zostać częściowo lub całkowicie umorzona, zwłaszcza w przypadku osiągnięcia dobrych wyników w nauce lub zaistnienia trwałej trudnej sytuacji życiowej. W latach 1998–2006 (do 31 marca) kredyt otrzymało 267,9 tys. osób; 56,2 tys. go spłaciło. Obecnie z kredytu studenckiego korzysta 211,7 tys. osób¹².

Pomimo wprowadzenia wielu form wsparcia dla uczniów i studentów, w ostatnich latach zmniejsza się liczba internatów i burs szkół ogólnokształcących i zawodowych (z 1128 w 2001/02 do 939 w 2004/05) oraz liczba zakwaterowanych w nich uczniów (por. tab. 8). Podobnie maleje liczba studentów studiów dziennych korzystających z domów studenckich.

Tabela 8. *Uczniowie i studenci zakwaterowani w bursach, internatach i domach akademickich*

Wyszczególnienie	1995/96	2001/02	2004/05
Liczba uczniów w bursach i internatach w tys.	141,4	113,0	77,0
Liczba studentów studiów dziennych w domach akademickich w tys.	137,4	143,5	132,3
W % ogółu studentów	30,6	20,8	14,3

Źródło: Roczniki Statystyczne GUS: 1996, 2002, 2005.

Zwiększa się zaś liczba studentów studiów dziennych otrzymujących stypendia: ze 160,6 tys. w roku 1995/96 do 266,2 tys. w roku 2003/04 i 305,5 tys. w roku 2004/05. W związku z uzyskaniem prawa do pomocy materialnej finansowanej z budżetu państwa przez studentów studiów zaocznych, wieczorowych i eksternistycznych, liczba stypendiów w roku akademickim 2004/2005 wzrosła o ponad 75% w porównaniu z rokiem 2003/2004 (do 471,4 tys.). W ostatnim roku spośród ogółu 471,4 tys. stypendiów 227,2 tys. to stypendia socjalne, 197,2 tys. – stypendia za wyniki w nauce, 2,4 tys. – stypendia fundowane, a 5,5 tys. – stypendia socjalne dla niepełnosprawnych. Liczba tych ostatnich wzrosła z 1 tys. w roku 2000/01 do 3,3 tys. w roku 2003/04 (Rocznik Statystyczny GUS 2002, 2005; GUS 2002, 2004, 2005b, s. 91). Stypendia otrzymuje więc co czwarty student. Istotne jest to, że spośród ogółu stypendystów 73% studiuje w uczelniach państwowych¹³.

Powoli zaczyna wzrastać liczba i odsetek uczniów pobierających stypendia (por. tab. 9). Dotyczy to uczniów szkół podstawowych, gimnazjów (GUS 2004, 2005b), liceów ogólnokształcących i liceów profilowanych. Maleje natomiast liczba i odsetek uczniów otrzymujących stypendia, a uczących się w zasadniczych szkołach zawodowych i w szkołach zawodowych (bez zasadniczych).

Tabela 9. *Uczniowie korzystający ze stypendiów*

Korzystający ze stypendiów	2003/04	2004/05
Uczniowie szkół podstawowych w tys.	16,5	19,0
w % ogółu uczniów szkół podstawowych	0,6	0,7
Uczniowie gimnazjów w tys.	13,4	16,5
w % ogółu gimnazjalistów	0,8	1,0
Uczniowie liceów ogólnokształcących w tys.	89,7	99,3
w % ogółu uczniów LO	12	13,3
Uczniowie liceów profilowanych w tys.	32,5	47,9
w % ogółu uczniów liceów profilowanych	19,2	20,6
Uczniowie w zasadniczych szkołach zawodowych w tys.	5,1	4,7
w % ogółu uczniów ZSZ	2,8	2,2
Uczniowie szkół zawodowych (bez zasadniczych) w tys.	148,6	143,4
w % ogółu uczniów	22,2	25,9

Źródło: Roczniki Statystyczne GUS 2004 i 2005.

Przedstawione liczby wskazują, że rozszerzenie zakresu podmiotowego (liczby podmiotów fundujących) i przedmiotowego (charakteru i rodzajów) wsparcia stypendialnego uczniów i studentów, powoli skutkuje rosnącą liczbą z nich korzystających.

W polityce edukacyjnej zasada równych szans znajduje odzwierciedlenie w dostępie dzieci niepełnosprawnych do szkolnictwa otwartego i integracyjnego oraz w ograniczaniu zakresu korzystania z przedszkoli i szkół specjalnych. Taki proces następuje zarówno w odniesieniu do przedszkoli (od roku 1992/93), jak i ogólnodostępnych szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, gdzie tworzy się klasy integracyjne, terapeutyczne i wyrównawcze. O ile w roku szkolnym 1992/93 35,4% dzieci korzystało z przedszkoli integracyjnych (64,6% z przedszkoli specjalnych), to w roku 2000/2001 już ponad 70%. W ogólnodostępnych szkołach podstawowych pobierało naukę 9,8% uczniów niepełnosprawnych w roku 1995/96, ale 47,1% w roku 2000/01 i 57,7% w roku 2005/06.

W gimnazjach ogólnodostępnych w roku 1999/2000 uczyło się 15,9% niepełnosprawnych gimnazjalistów ogółem, ale 35,3% w roku 2000/01 i 44,7% w roku 2005/06 (55,3% w gimnazjach specjalnych). W ogólnodostępnych liceach w roku 2005/06 kształciło się 80,4% niepełnosprawnych licealistów (19,6% w liceach

specjalnych), ale wykształcenie zasadnicze zawodowe w szkołach specjalnych zdobywało wciąż 92% niepełnosprawnej młodzieży, a 8% w ogólnodostępnych szkołach zawodowych (GUS 2006).

Na uczelniach studiuje coraz więcej osób niepełnosprawnych: w roku 2004/05 kształciło się 9,2 tys. osób w porównaniu z 2,5 tys. w roku 2000/01.

WNIOSKI

1. System świadczeń rodzinnych (od 2004 r.) oraz pomoc stypendialna, pieniężna i rzeczowa, zarówno ta finansowana przez państwo, jak i inne podmioty, mają służyć niwelowaniu braku czy niedostatecznej równości w dostępie do edukacji, wynikającej ze zróżnicowania dochodów rodzin, z miejsca zamieszkania dzieci i młodzieży, statusu społecznego rodziców (wykształcenie, grupa społeczno-ekonomiczna) oraz stanu zdrowia/niepełnosprawności dziecka. Przy tym istotne znaczenie w wyrównywaniu szans edukacyjnych dzieci i młodzieży przypisuje się specjalnym programom, wspieranym przez państwo, samorządy terytorialne oraz organizacje pozarządowe.

2. Pozytywne oddziaływanie omówionych w artykule instrumentów polityki rodzinnej i edukacyjnej, ukierunkowanych na wyrównywanie szans dostępu do kształcenia, powinno zmierzać do:

a) wzrostu liczby dzieci i młodzieży z grup zagrożonych ubóstwem i marginalizacją (dzieci z rodzin byłych pracowników PGR, dzieci ze wsi z rodzin ubogich i dysfunkcyjnych), uczącej się w szkołach ponadgimnazjalnych i wyższych;

b) do dalszego rozszerzania uczestnictwa niepełnosprawnych dzieci i młodzieży w nauce w szkołach ogólnodostępnych (nie chodzi przy tym o zniesienie nauki w szkołach specjalnych);

c) do zahamowania spadku zasięgu pomocy materialnej dla dzieci i młodzieży szkół ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych, pobierających naukę poza miejscem zamieszkania i stopniowego powiększania zasięgu tej pomocy.

3. Istnieje potrzeba prowadzenia systematycznych badań empirycznych służących ocenie wpływu funkcjonującego systemu świadczeń rodzinnych na rekompensowanie wydatków rodzin uboższych i dysfunkcyjnych na edukację dzieci i młodzieży, a tym samym na zmniejszanie wpływu sytuacji społecznej rodziny na dostęp do edukacji.

4. Niezbędne jest ciągłe monitorowanie i ewaluacja dostępu dzieci i młodzieży do edukacji publicznej i niepublicznej na poszczególnych szczeblach szkolnictwa, zależnie od statusu społeczno-ekonomicznego rodziny oraz miejsca zamieszkania.

¹ Średnie wydatki w przeliczeniu na jedno dziecko w wieku szkolnym w roku 2005/06 wynosiły: a) w szkole podstawowej – 435 zł (w tym 204 zł na podręczniki szkolne, 139 zł na strój szkolny, 102 zł na przybory szkolne), b) w gimnazjum – 474 zł (w tym 225 zł na podręczniki szkolne, 137 zł na strój, 89 zł na przybory), c) w szkole średniej – 510 zł (w tym 264 zł na podręczniki szkolne, 173 zł na strój, 92 zł na przybory). Źródło: (CBOS 2005).

² W latach 2002–2005 na zajęcia dodatkowe opłacane przez rodziców uczęszczało: 2002 – 31%, 2003 – 37%, 2004 – 37%, 2005 – 29% dzieci w wieku szkolnym. Odsetek rodziców posyłających dzieci na zajęcia zależnie od miejsca zamieszkania: wieś – 14%, miasto 20–100 tys. mieszkańców – 36%, miasto powyżej 100 tys. mieszkańców – 45%; zależnie od wykształcenia rodziców: podstawowe – 12%, zasadnicze zawodowe – 20%, średnie lub wyższe – 43%; zależnie od dochodu na osobę w rodzinie: do 300 zł – 15%, 301–500 zł – 31%, powyżej 500 zł – 50%. Źródło: (CBOS 2004b, 2005).

³ Art.: 5,6,13,14,15 Ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (DzU nr 228, poz. 2255 z późn. zm.).

⁴ Art. 89 Ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (DzU nr 64, poz. 593 z późn. zm.).

⁵ Art. 1 pkt. 12 Ustawy o systemie oświaty (DzU nr 256 z 2004 r., poz. 2572).

⁶ Od 2002 r. Rządowy program dożywiania dzieci; od 2006 r. program *Pomoc państwa w zakresie dożywiania* (Ustawa z dnia 29 grudnia 2005 r. o ustanowieniu programu wieloletniego „Pomoc państwa w zakresie dożywiania” – DzU nr 267, poz. 2259).

⁷ Uchwała nr 74 Rady Ministrów z dnia 23 maja 2006 r. w sprawie Rządowego programu wyrównywania startu szkolnego uczniów w 2006 r. „Wyprawka szkolna” oraz Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 maja 2006 r. w sprawie szczegółowych warunków udzielania pomocy uczniom objętym obowiązkiem szkolnym w klasach pierwszych szkół podstawowych i ogólnokształcących muzycznych I stopnia w roku szkolnym 2006/2007.

⁸ Na mocy Ustawy z dnia 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa (DzU z 2004 r., nr 208, poz. 2128 z późn. zm.).

⁹ Zgodnie z Ustawą z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, rada powiatu może podejmować uchwały w sprawie zasad udzielania stypendiów dla uczniów i studentów.

¹⁰ Art. 173 Ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (DzU nr 164, poz. 1365).

¹¹ Maksymalna wysokość dochodu miesięcznego na osobę w rodzinie, uprawniająca studenta do ubiegania się o pierwszeństwo w uzyskaniu kredytu w roku 2005/06 to 1600 zł. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 19 września 2005 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych zasad, trybu i kryteriów udzielania, spłacania oraz umarzania kredytów i pożyczek studenckich, wysokości kredytu studenckiego i pożyczki studenckiej, warunków i trybu rozliczeń z tytułu pokrywania odsetek należnych bankom od kredytów studenckich oraz wysokości oprocentowania pożyczki i kredytu studenckiego spłacanego przez pożyczkobiorcę lub kredytobiorcę (DzU nr 186, poz. 1552).

¹² Dane Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, www.mnsw.gov.pl linka: kredyt studencki (21 września 2006 r.).

¹³ *Warunki życia ludności w 2003 r.*; GUS, 2004; *„Warunki życia ludności w 2004 r.”*, GUS 2005

LITERATURA

- Auleytner J. (2001), *Edukacja bez granic*, Warszawa: Wydawnictwo WSP TWP.
- Auleytner J. (2003), *Polska polityka społeczna: ciągłość i zmiany*, Warszawa: Wydawnictwo WSP TWP.
- Auleytner J. (2005), *Polska polityka społeczna. Kreowanie ładu społecznego*, Warszawa: WSP TWP, PTSP.
- Balcerzak-Paradowska B. (2004), *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków*, Warszawa: IPiSS.
- Bednarska H. (2000), *Szkolnictwo niepaństwowe – szansa czy zagrożenie polskiego systemu edukacyjnego*, w: „Pedagogika Pracy” nr 37.
- Białecki I. (1997), Dwa cele kształcenia, „Polityka Społeczna” nr 4.
- Borkowska S. (1999), *Sprawiedliwość i płaca sprawiedliwa*, w: *Wynagrodzenie godziwe. Koncepcja i pomiar*, red. S. Borkowska, Warszawa: IPiSS.
- CBOS (2002), *Wydatki rodziców na edukację uczniów w roku szkolnym. Komunikat z badań*, Warszawa.
- CBOS (2004a), *Wzrost aspiracji edukacyjnych Polaków w latach 1993–2004, Komunikat z badań, maj*, Warszawa.
- CBOS (2004b), *Wydatki rodziców na edukację dzieci w nowym roku szkolnym. Komunikat z badań*, listopad, Warszawa.
- CBOS (2005), *Wydatki rodziców na edukację uczniów w roku szkolnym 2005/2006, Komunikat z badań, październik*, Warszawa.
- Diagnoza społeczna. Warunki i jakość życia Polaków* (2003), J. Czapiński, T. Panek red., Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, Warszawa.
- Diagnoza społeczna. Warunki i jakość życia Polaków* (2000), J. Czapiński, T. Panek, red., Rada Monitoringu Społecznego, WSP TWP, Rada Główna, Warszawa.
- Domański H. (2000), *Hierarchie i bariery społeczne w latach dziewięćdziesiątych*, Warszawa: ISP.
- Domański H. (2004), *Selekcja pochodzeniowa do szkoły średniej i na studia*, w: „Studia Socjologiczne” nr 2.
- Frąckiewicz L., Rączaszek A., red. (2004), *Kapitał społeczny*, Prace Naukowe AE w Katowicach, Katowice.
- Golinowska S. (1994), *Polityka społeczna państwa w gospodarce rynkowej, Studium ekonomiczne*, Warszawa: PWN.
- GUS (2002), *Warunki życia ludności w 2001 r.*, Warszawa.
- GUS (2004), *Warunki życia ludności w 2003 r.*, Warszawa.
- GUS (2005a), *Ścieżki edukacyjne Polaków*, Warszawa.
- GUS (2005b), *Warunki życia ludności w 2004 r.*, Warszawa.
- GUS (2006), *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2005/2006*, Warszawa.
- Janowski A. (1996), *Cele i strategie przekształceń edukacyjnych*, w: *Program reformy polityki społecznej, Nowe konteksty strategii edukacyjnej*, Materiały konferencyjne, Warszawa: ISP.

Kołaczek B. (2004), *Dostęp młodzieży do edukacji. Zróżnicowania, uwarunkowania, wyrównywanie szans*, Warszawa: IPISS.

Kwieciński Z. (2003), *Wyrównywanie szans edukacyjnych*, „Problemy opiekuńczo-wychowawcze”, styczeń.

Liberda B. (2005), *Inwestycje w kapitał ludzki a stopa oszczędzania gospodarstw domowych w Polsce*, „Ekonomista” nr 4.

Rek M., Woźniak W. (2005), *Wyrównywanie szans? Reforma polskiego systemu edukacji a realizacja idei inkluzji społecznej*, w: *Ekskluzja i inkluzja społeczna. Diagnoza -uwarunkowania-kierunki działań*, pod red. J. Grotowskiej-Leder, K. Faliszka, Seria Wydawnicza Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.

Roczniki Statystyczne GUS z lat 1996, 2002, 2003, 2004, 2005, Warszawa.

SUMMARY

The treatment with education in investment category means that in reality high level of investment expenditure in youth results from higher family incomes, higher education level of parents, less number of children. Not all families can carry adequate expenditure on children education, therefore no acceptance to social inequalities implies social fairness and principle of equal educational chances. The state try to secure the realization of this principle by adequate systems of assistance for families learning children and youth. Those systems means families benefits, scholarships and other financial forms of support.